ГЕНДЕРНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В МЕЖАХ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ЗВО

GENDER CULTURE OF A FUTURE TEACHER WITHIN NON-FORMAL EDUCATION OF THE HIGHER EDUCATION INSTITUTION

Статтю присвячено дослідженню проблеми формування гендерної культури майбутнього педагога в межах неформальної освіти ЗВО. Зазначено, що питання впровадження гендерного компонента в українських вишах можна віднести до найменш розроблених, оскільки система освіти залишається досить консервативною і не досить готовою до залучення гендерних нововведень. Важливою стає імплементація гендерного підходу у процес підготовки майбутніх педагогів, які працюватимуть у системі «людина – людина» і у своїй професійній діяльності мають враховувати гендерний чинник.

У статті наголошено, що доцільно акцентувати увагу на гендерній культурі як дієвому факторі та базовому компоненті впливу у вихованні національно свідомої особистості. Визначено, що гендерна культура є системою цінностей, гендерних знань, статево-рольових норм поведінки, які сприяють реалізації фахових здібностей спеціалістів різної статі як рівних соціальних істот. Ідеали гендерної культури маркують соціальну сторону взаємин між статями, основу якої повинні складати моральні норми і цінності. Метою формування гендерної культури у позанавчальний час має стати не лише формування правильного розуміння сутності моральних норм та установок у сфері взаємин між статями, але й потреби керуватися ними в усіх сферах діяльності.

З'ясовано, що гендерне виховання молоді в Україні вимагає певних дій: введення спеціальних предметів і спецкурсів із гендерного питання; розроблення відповідних навчальних програм, методичних посібників, майстер-класів, семінарів, проведення гендерних тренінгів. Визначено, що використання гендерного тренінгу під час організації неформальної освіти сприяє повноцінному розвитку усіх компонентів підготовки майбутніх педагогів до основ гендерної освіти як професійно важливої якості фахівця. Запровадження ідей гендерного тренінгу в системі неформальної освіти майбутнього педагога сприяє підвищенню його самосвідомості, можливості самореалізації шляхом усвідомлення абсолютної цінності прав чоловіків і жінок; надає можливість відчувати власну гідність, гуманізм, толерантність, здатність до компромісу.

Ключові слова: гендерна культура, гендерний світогляд, гендерний стереотип,

гендерний тренінг, неформальна освіта, статево-рольовий підхід.

Updating the content of Ukrainian higher education actualizes the task of developing the student's personality, in particular as a representative of a certain sex and modern requirements for university education prioritize both the professional qualities of the future professional and his / her competence as a subject of interaction with people of different sexes. It is especially important to implementing a gender approach in the process of training future teachers who will work in the system "person – person" and to choosing an effective strategy for interaction with other people the gender factor must be taken into account.

It is determined that the gender culture is a system of values, gender knowledge, gender role norms of behavior that contribute to the realization of professional abilities of teachers of different sexes as equal social beings. The main stages of activity during the development of gender culture are singled out (the stage of forming the system of gender knowledge; the stage of forming skills of the analysis of phenomena and situations of gender inequality; the stage of improving skills of gender-competent behavior). The study and implementation of the gender culture in the informal sphere will make it possible to overcome the situation of gender disorientation, which is invaluable for the development of Ukraine as a European state.

The aim of forming the gender culture in extracurricular time should be both to realize a correct understanding of the essence of moral norms and attitudes in the field of relations between the sexes and the need to be guided by them in all spheres of activity. It is found out that the use of gender training in the organization of non-formal education performs the full development of all components of future teachers training to the basics of gender education as a professionally important quality of the future teacher. It is determined that the implementation of ideas of gender training in the system of non-formal education of the future teacher helps to increase his / her self-consciousness, possibilities of self-realization through realizing the full value of the rights of men and women; provides an opportunity to feel one's own dignity, humanism, tolerance, ability to compromise, etc. **Key words:** gender culture, gender worldview, gender stereotype, gender training, non-formal education, gender role approach.

УДК 37.046:374.3
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/31-1.21>

Лобачова І.М.,
канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри теорії і практики
початкової освіти
Донбаського державного
педагогічного університету

Помирча С.В.,
канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри теорії і практики
початкової освіти
Донбаського державного
педагогічного університету

Луценко Н.О.,
здобувач магістерського рівня
вищої освіти
Донбаського державного
педагогічного університету

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Комплексне вирішення проблем розвитку суспільства не можливе без створення рівних можливостей для самореалізації особистості в будь-якій сфері життєдіяльності незалежно від її статі. Оновлення змісту української вищої освіти актуалізує завдання розвитку особистості студента, зокрема і як представника певної статі, а сучасні вимоги до університетської освіти визначають пріоритетом

не лише професійні якості майбутнього фахівця, але і його компетентність як суб'єкта взаємодії з людьми різної статі.

Особливо важливим є впровадження гендерного підходу у процес підготовки майбутніх педагогів, які працюватимуть у системі «людина – людина» і для обрання ефективної стратегії взаємодії з іншими людьми мають враховувати гендерний чинник. Тому доцільно акцентувати

увагу на гендерній культурі як дієвому факторі та базовому компоненті впливу у вихованні національно свідомої особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення і впровадження гендерної культури саме в неформальній сфері дасть змогу подолати ситуацію гендерної дезорієнтації, що дуже важливо для розвитку України як європейської держави. Нині проблема інтеграції гендерного підходу в систему вищої освіти відображена у працях вітчизняних науковців, які розвивають погляди на засоби розвитку гендерної культури студентів (Л. Булатова, Т. Дороніна, І. Жеребкіна, О. Кікінежді, О. Луценко, М. Пірен). Філософські, соціальні, педагогічні, психологічні аспекти, які розглядаються в руслі гендерної культури, простежується у роботах В. Агеєвої, Р. Айвазової, Р. Айслер, О. Андрієнко, М. Гімбутас, Т. Говорун, Н. Грицяк, Г. Зіммеля, О. Кіз, І. Клименкової та інших науковців.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У науковому колі дослідження проблеми формування готовності здобувачів вищої освіти до втілення гендерної культури становить чималий доробок, однак потребують уточнення зміст, структура та умови ефективності реалізації цього процесу в освітній діяльності вишу.

Гендерний світогляд формується на основі гендерних знань. Засвоюючи основи наук, сповнених гендерним підходом до висвітлення усіх сфер життя людини, студенти самостійно і за участю педагогічних наставників формують систему поглядів. Тому важливо долучати молодь до вивчення гендерних аспектів у неформальній діяльності, щоб уникнути в майбутньому дискримінації як щодо жінок, так і щодо чоловіків. Насамперед необхідно стимулювати критичне осмислення з урахуванням гендерного аспекту в усіх галузях суспільного життя.

Мета статті. Метою статті є визначити зміст поняття «гендерна культура» як ключової категорії гендерно-культурних досліджень та обґрунтувати теоретичні основи використання засобів неформальної освіти (гендерного тренінгу) під час формування гендерної культури.

Виклад основного матеріалу. Новим явищем у розвитку загальної та професійної культури в XXI ст. стає гендерна культура, покликана формувати цілісне сприйняття людьми гендерних взаємин на основі їх інтелектуального, духовного і практичного усвідомлення.

У сучасних наукових джерелах поняття «гендерна культура» витлумачене як «сукупність ставово-рольових цінностей у суспільних відносинах і відповідних до них нормативів поведінки, потреб, інтересів і форм діяльності, зумовлена суспільним устроєм, національними шлюбно-сімейними звичаями і традиціями, релігійними віруваннями»

[2, с. 36]; як «сукупність суспільних цінностей, які склалися в певному суспільстві, відшліфовувалися під час його історії, їм повинен підпорядковуватися кожний індивід, дотримуючись норм і стосовно чоловіка, і щодо жінки» [1, с. 7–11]. Гендерна культура – це система діючих у певному суспільстві поглядів, установок, принципів, матриць поведінки, які формують соціокультурні аспекти статі.

Гендерна культура формується в результаті критичного осмислення загальноприйнятих стереотипів і упереджень щодо мужності та жіночності, вона виявляється в дотриманні цих принципів у повсякденному житті. Молоде покоління стикається з великим обсягом досить суперечливої інформації про гендер, що спричиняє синтезування взаємовиключних позицій у його світогляді. Суперечливі уявлення про гендерні характеристики, моделі поведінки, зумовлені гендерною належністю, не лише є стійкими, але і відіграють роль соціальних приписів для молоді, які реалізуються в ситуаціях соціальної взаємодії. Поява гендерних стереотипів зумовлена тим, що модель гендерних відносин історично вибудовувалася у такий спосіб, що статеві відмінності переважали над індивідуальними, якісними відмінностями особистості чоловіка і жінки.

Функціонально гендерні стереотипи діють на психологічному і соціальному рівнях. На психологічному рівні їх наявність дозволяє людині економити зусилля в ситуаціях соціальної взаємодії, систематизуючи знання, одержані нею з навколишнього середовища, передбачати поведінку людини або групи; дозволяє ідентифікувати себе з групою, підтримувати власну цінність і цінність групи. На соціальному рівні гендерні стереотипи забезпечують підтримку соціального порядку, що не лише підтверджує їх стійкість, але і пояснює їх внесок у процес формування гендерної ідентичності в соціокультурному ракурсі.

Відповідно до функції соціального контролю гендерні стереотипи пояснюють наявні в суспільстві відносини статевої ієрархії, а також набувають нормативного статусу, підтримуючи соціально прийнятні зразки поведінки. Гендерні стереотипи забезпечують інтеграцію соціальної спільності, оскільки суспільні уявлення про чоловічі та жіночі якості сприяють створенню загального інформаційного простору, дозволяють відчувати належність до соціуму та підтримують стабільність, стійкість соціальної системи [5, с. 45].

Виконуючи роль нормативів, гендерні стереотипи як зразки справжньої мужності або жіночності, наявні в суспільній свідомості, здебільшого не відповідають моделям маскулінної і фемінної поведінки, що репрезентується їхніми носіями. Така ситуація розглядається як криза гендерної ідентичності, яка виявляється у соціокультурній площині як криза образів і норм маскулінності і

фемінності, пов'язана із «розмиванням» або із зайвою стереотипізацією норм у комунікаційних каналах соціуму. У зв'язку з цим можна говорити про наявність проблем, пов'язаних з утриманням гендерних стереотипів як регуляторів статево-рольового розвитку і поведінки; про ускладнення процесу статевої соціалізації молодого покоління, оскільки усі суспільні осередки пропускають крізь себе масові гендерні стереотипи.

Соціальний стан і характер діяльності чоловіків і жінок змінюються, що передбачає тривалу зміну їхніх базових установок і цінностей. Такий процес є проблемою не окремої особистості, а станом психологічної нестабільності, характерним для значної частини чоловіків і жінок як представників гендерних груп.

Проблема формування гендерної культури повинна розглядатися на рівні суспільства і держави. Політика держави повинна бути орієнтована на забезпечення гендерної рівності як одного з компонентів гендерної культури. У ст. 24 Конституції України йдеться, що «рівність прав жінки і чоловіка забезпечується наданням жінкам рівних із чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї» [4].

Метою Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України.

В Україні гендерна рівність забезпечується на рівні Основного Закону країни, її можна розглядати в контексті гендерного аспекту в політиці держави. Формування гендерної культури особистості є одним із пріоритетних напрямів державної політики і в галузі сучасної освіти, яка має сприяти формуванню особистості майбутніх жінок і чоловіків із достатнім розумінням специфічних соціальних функцій, зумовлених саме статевою належністю.

У цьому аспекті важливим стає статево-рольовий підхід в освіті як традиційна система поглядів на призначення чоловіка і жінки в суспільстві відповідно до їхніх біологічних характеристик і фізіологічних відмінностей між ними. У межах цього підходу заохочується виховання дівчат поступливими, слухняними, жіночними, а хлопчиків – мужніми, сміливими. Таким чином заклад освіти готує молодь виконувати у суспільстві відведені їм ролі. Статево-рольовий підхід впливає на вибір змісту освіти на основі закріплених у суспільній свідомості стереотипів [5, с. 421].

Загальна ідея формування гендерної культури полягає в утвердженні соціального статусу чоловіка і жінки, усвідомленні особистістю себе суб'єктом гендерної самоосвіти, прийнятті відповідальності за власне гендерне самоконструювання, гендерну поведінку, яка є запорукою успішної гармонії між статями в сучасному суспільстві. Формування гендерної культури не можливе без широкого гендерного просвітництва, здебільшого воно може здійснюватися в контексті неформальної освіти.

У ст. 8 Закону України «Про освіту» зазначено, що «неформальна освіта – це освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій» [3].

Формування гендерної культури може здійснюватися через такі види неформальної освіти: професійні тренінги (курси, семінари), які забезпечують підвищення кваліфікації та/або здобуття нових навичок; громадську освіту, яка готує індивіда виконувати роль громадянина; професійне стажування для практичного оволодіння фахом; онлайн-курси МООС як інтерактивний додаток до традиційних видів навчання через мережу Інтернет.

Неформальна освіта користується великою свободою щодо змісту, методів і форм навчання та характеризується такими ознаками: орієнтація на конкретні освітні запити різних соціальних, професійних, демографічних груп населення; відсутність примусового характеру, власна мотивація; високий особистісний смисл навчання; внутрішня відповідальність особи за результат освітньої діяльності; гнучкість в організації та методах навчання; високий рівень активності студентів; самооцінка слухачами отриманих результатів на основі значущих для них критеріїв; побудова навчальної діяльності на взаємній повазі, демократичній культурі, культурі участі [6].

Гендерне виховання молоді в Україні передбачає не лише вивчення різних аспектів стосунків жінок і чоловіків у суспільстві, а й вимагає певних дій: введення спеціальних предметів і спецкурсів із гендерного питання; розроблення відповідних навчальних програм, методичних посібників, майстер-класів, семінарів, проведення гендерних тренінгів.

Зазначимо, що запровадження ідей гендерного тренінгу в системі неформальної освіти майбутнього педагога сприятиме підвищенню не лише його самосвідомості, а й можливості самореалізації шляхом усвідомлення абсолютної цінності прав чоловіків і жінок; дасть можливість відчувати власну гідність, гуманізм, толерантність, здатність до компромісу; бажання обирати активну позицію, щоб брати участь у вирішенні гендерних питань.

Інтерактивна методика гендерної тренінгової програми ґрунтується на твердженні, що люди навчаються із більшим бажанням, коли відчують цінність власних знань і досвіду та мають можливість поділитися ними в середовищі, яке для них є безпечним і позитивним.

Програму тренінгу рекомендовано побудувати так, щоб надану інформацію можна було закріпити через практичні вправи (рольові ігри, роботу в парах, застосування театральних дійств). Під час таких тренінгів змінюється не лише поведінка людини, а й методи виконання вправ учасниками, які набуватимуть практичних навичок, виявляючи відповідні знання та вміння щодо окресленої теми; збільшується сприйняття шляхом розширення розуміння теоретичних питань; змінюється ставлення до стереотипного сприйняття стосунків між чоловіками та жінками; мовний дискурс; виникає бажання внести зміни до своєї роботи, які базуються на гендерній чуйності. Проведення гендерних тренінгів у позанавчальній діяльності студентів сприяє формуванню в них навичок бути вільними від гендерних стереотипів і реалізує відповідальність за власну поведінку і міжособистісні взаємини.

Висновки. Гендерна культура майбутнього педагога є системою цінностей, гендерних знань, статево-рольових норм поведінки, що сприяють розвитку здібностей фахівців різної статі як рівних соціальних істот, які формують гендерні якості особистості шляхом реалізації певних педагогічних умов. У результаті засвоєння гендерних стереотипів, гендерних ролей, гендерних установок та інших елементів гендерної культури суспільства

відбувається процес статево-рольової соціалізації індивідів, який детермінує ставлення людей до певних соціальних груп. Використання гендерного тренінгу під час організації неформальної освіти дозволяє здійснювати повноцінний розвиток усіх компонентів підготовки майбутніх педагогів до основ гендерної освіти як професійно важливої якості фахівця.

У подальших розвідках заплановано дослідити стан сформованості гендерної культури майбутніх педагогів шляхом проведення низки майстер-класів у межах неформальної освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гендерні аспекти державної служби : монографія: М. Пірен, Н. Грицяк, Т. Василевська, О. Іваницька; за заг. ред. Б. Кравченка. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. С. 7–11.
2. Гендерна політика в Україні. Методичний посібник для державних службовців, представників органів місцевого самоврядування та ЗМІ. Харків : Райдер, 2007. 44 с.
3. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 10.01.2021).
4. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii> (дата звернення: 10.01.2021).
5. Основи теорії гендера : навчальний посібник. К. : «К.І.С.», 2004. 536 с.
6. Перспективи впровадження неформальної освіти в рамках процесу євроінтеграції. URL: <http://inmad.vntu.edu.ua/portal/static/3A799584-E5E4-4289-908C-9D4606BAE443.pdf> (дата звернення: 11.01.2021).